मूलोपगे जीवे वर्षं स्यात् शक्रदैवतम्" इत्युक्तिर्द्रष्टव्या। एवं कार्त्तिकादिगुरुवर्षनिमित्तेऽवधारिते इष्टत्विदानीं चिन्त्यते यथा चान्द्रमासस्य तत्तन्नक्षत्रयुक्तपौर्णमासीयुक्तत्वेऽपि तद्घटितत्वेन शुक्लप्रतिपदादिदर्शान्तस्य "साऽस्मिन् पौर्णमासीति संज्ञायाम्" पा० इत्यण्प्रत्ययान्तार्थतया ग्राह्यता तथा "वैशाखादिष्वित्यादिना गुरोरस्तोदयसम्बन्धात् गुरुवर्षत्वेऽपि तस्य कतम आद्यन्तकाल इति सन्देहे अविशेषात् चान्द्रवर्षस्य सौरवर्षस्य वा आद्यन्तकाल एव तस्याद्यन्तकाल इति केचित्। तन्न नक्षत्रसम्बन्धेन चान्द्रमासस्य ग्रहणे "साऽस्मिन् पौर्णमासीति" पा०विहिताणा तत्तन्नक्षत्रयुक्तपौर्णमासीघटितकालस्य बोधनात् तदादित्वौचित्यात्। गुरुवर्षग्रहणे तु तथाभूतपौर्णमासीमात्रस्याप्रयोजकत्वात् न चान्द्रादिवर्षादित्वकल्पनं किन्तु गुरोर्मध्यगत्या राशिभोगारम्भान्तकाल एव कार्त्तिकादिगुरुवर्षाद्यन्तकालः वक्ष्यमाणवचनजातेभ्यः। रङ्ग०ना०मते तदादीत्युक्तेः सावनादिवत् गुरोरस्तोदयादिकालाद्यन्तकाल एव आश्विनादेर्गुरुवर्षतया तदाद्यन्तकालो युक्त इतरस्यासन्निहितत्वात् इति भेदः। तच्च वर्षं तदीयोदयादियुक्ततदीयमध्यमराशिभोगावच्छिन्नकालः, अब्दशब्दे२७१पृष्ठे दर्शितायाः "बृहस्पतेरस्त उदये वा जाते सति तदादि बृहस्पतिवर्षमिति" सूर्य्यसिद्धान्तटीकायां रङ्गनाथेन तदादीत्युक्तेः तदादिर्वेति भेदः। तन्मते मध्यमराशिपदं च राशिचक्रान्तर्गतत्रिंशांशपरं तेन यतमांशे उदयः पुनः राश्यन्तरे ततमेऽंशे उदयकालपर्य्यन्तः राशिशब्दार्थः। अन्यमते तु राशिपदं मेषादिराशिपरं तेन तदीयराशिभोगारम्भकालावधि तदवसानपर्य्यन्त एवाश्विनादिवर्षाणामाद्यन्तकालः। इदमेव ज्यायः "बृहस्पतेर्मध्यमराशिभोगात् संवत्सरं सांहितिका वदन्ति" सि० शि० उक्तेः "कल्पादितो मध्यमजीवभुक्ता ये राशयः षष्टिहृतावशेषाः। संवत्सरास्ते विजयाश्विनाद्या इतीज्यमाने किल संहितोक्तमिति" तत्रत्यपाठान्तरात् "कल्पाब्दभक्ता गुरुराशयो ये संवत्सराः स्युर्विजयादयस्ते। बभाषिरे सांहितिका हि पूर्वे वर्षाणि तस्याश्विनपूर्वकाणि" श्रीपतिसमुच्चयोक्तेश्च। तेन मध्यमराशिभोगकालस्य गुरोरस्तोदयादाश्विनादिवर्षसंज्ञा। तथा च गुरोरेकैकमध्यमराशिभोगकालावच्छिन्नं गुरुवर्षमिति स्थिते यस्मिन् वर्षे गुरोरुदयास्तकाले अश्विन्यादियोगस्तस्य वर्षस्याश्विनादिसंज्ञा एवं गुरुवर्षस्यैव चान्द्रवर्षसौरवर्षयोरप्रवेशद्विप्रवेशाभ्यां तदीयाधिमासलुप्तवर्षोत्कीर्त्तनञ्च सङ्गच्छते यथाह मुहूर्त्तकल्पद्रुमे "चेत् स्पष्टया वाप्यथ मध्यगत्या राश्यन्तरं यत्र च चान्द्रवर्षे। गुरुर्न यायादधिवत्सरोऽधिमासेन तुल्यः स शुभेषु वर्ज्यः"। यशोधरतन्त्रे "एकस्मिन् रविवर्षे गौरववर्षद्वयावसानं चेत्। त्र्यब्दस्पृगेनमेवं विलुप्तसंवसरं प्राहुः"। ज्योतिर्विदाभरणे "गुरुसंक्रमयुग्मवत्समा गदिता सा ननु लुप्तसंज्ञिता। न बुधैर्गदिता शुभेहिताऽधिसमा गीष्यति संक्रमोज्झिता"। अतः सौरचान्द्रवर्षातिरिक्त एव आश्विनादिगुरुवर्षः गुरोः उदयकालावधिः पुनरुदयकालपर्यन्तः, तदीयैकैकमध्यमराशिभोगकालावच्छिन्नो वा स्वीकार्यः इति तदादित्वमेव तस्येत्येवमवसीयते। एवञ्च महाज्यैष्ठ्यादियोगेऽपि तदाद्यन्त एव ज्यैष्ठोग्राह्यः।

कार्त्तिकादिगुरुवर्षफलं तद्वर्षेणैव विष्ण्वादिद्वादशवर्षरूपयुगानि प्रत्येकतदन्तर्गतसंवत्सरादिवर्षपञ्चकस्य विशेष संज्ञा इत्येवं षष्टिवर्षास्तत्फलञ्च वृ० सं० उक्तं यथा "शकटानलोपजीवकगोपीड़ाव्याधिशस्त्रकोपश्च। वृद्धिस्तु रक्तपीतककुसुमानां कार्त्तिके१ वर्षे। सौम्ये२ (मार्गे) ऽब्देऽनावृष्टिर्मृगाखुशलभाण्डजैश्च सस्यवधः। व्याधिभयं मित्रैरपि भूपानां जायते वैरम्। शुभकृज्जगतः पौषो३ निवृत्तवैराः परस्परं क्षितिपाः। द्वित्रिगुणो धान्यार्घः पौष्टिककर्मप्रसिद्धिश्च। पितृपूजापरिवृद्धिर्माघे४ महर्द्धिः सर्वभूतानाम्। आरोग्यवृष्टिधान्यार्घसम्पदो मित्रलाभश्च। फाल्गुनवर्षे५ विद्यात् क्वचित् क्वचित् क्षेमवृद्धिसस्यानि। दौर्भाग्यं प्रमदानां प्रबलाश्चौरा नृपाश्चोग्राः। चैत्रे६ मन्दा वृष्टिः प्रियमन्नं क्षेममवनिपा मृदवः। वृद्धिस्तु कोशधान्यस्य भवति पीड़ा च रूपवताम्। वैशाखे७ धर्मपरा विगतभयाः प्रमुदिताः प्रजाः सनृपाः। यज्ञक्रियाप्रवृत्तिर्निष्पत्तिः सर्वसस्यानाम्। ज्यैष्ठे८ जातिकुलधनश्रेणीश्रेष्ठा नृपाः सधर्मज्ञाः। पीड्यन्ते धान्यानि च हित्वा कङ्गु शमीजातिम्। आषाढ़े९ जायन्ते सस्यानि क्वचिदवृष्टिरन्यत्र। योगक्षेमं मध्यं व्यग्राश्च भवन्ति भूपालाः। श्रावणवर्षे१० क्षेमं सम्यक् सस्यानि पाकमुपयान्ति। क्षुद्रा योपाषण्डाः पीड्यन्ते ये च तद्भक्ताः। भाद्रपदे११ वल्लीजं निष्पत्तिं याति पूर्वसस्यं च। न भवत्यपरं सस्य क्वचित् सुभिक्षं क्वचिच्च भयम्। आश्वयुजे१२ऽब्देऽजस्रं पतति जलं प्रमुदिताः प्रजाः क्षेमम्। प्राणचयः